

**5ο Διεθνές
Συνέδριο**
Γραμματισμός
και Σύγχρονη Κοινωνία:
Δημιουργικότητα, Ισότητα,
Κοινωνική Δράση

**5th International
Conference**
Literacy and
Contemporary Society:
Creativity, Equity,
Social Action

4 - 6 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2023 ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ
4 - 6 DECEMBER 2023 FILOXENIA CONFERENCE CENTRE

ΟΡΓΑΝΩΤΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ORGANIZERS

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ
MINISTRY OF EDUCATION
SPORT AND YOUTH

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ
CYPRUS PEDAGOGICAL
INSTITUTE

Πανεπιστήμιο Κύπρου
University of Cyprus

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
CONFERENCE PROCEEDINGS

Επιστημονική Επιμέλεια

Δρ Σπύρος Σοφοκλέους

Δρ Σταυρούλα Κοντοβούρκη

Δρ Έλενα Ιωαννίδου

Γλωσσική Επιμέλεια

Στέλλα Βουνιώτη, Λειτουργός Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Ηλεκτρονικός Σχεδιασμός

Έλενα Ηλιάδου, Λειτουργός Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Συντονισμός Έκδοσης

Δρ Πέτρος Γεωργιάδης, Συντονιστής Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

ΠΛΗΡΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Σοφοκλέους, Σ., Κοντοβούρκη, Σ. & Ιωαννίδου, Ε., (επιμ.). 2024.

Πρακτικά Συνεδρίου «Γραμματισμός και Σύγχρονη Κοινωνία: Δημιουργικότητα, Ισότητα, Κοινωνική Δράση»,
(σελ. ΚΚ - Μ., <http://www.pi.ac.cy/5thLitConCyp>, ημερομηνία πρόσβασης: ηη/μμ/εε)

Έκδοση 2024

ISBN: 978-9963-0-9229-1

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ

Σημείωση: Το φωτογραφικό και άλλο υλικό παρατίθεται κατόπιν συγκατάθεσης των εμπλεκομένων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δρ Σπύρος Σοφοκλέους, Δρ Σταυρούλα Κοντοβούρκη, Δρ Έλενα Ιωαννίδου **10**

ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΜΑ

Δρ Έλενα Χατζηκακού **12**

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Καθηγητής Τάσος Χριστοφίδης, Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου **15**

Κ. Νίκος Χριστοδουλίδης, Πρόεδρος της Δημοκρατίας **18**

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Δρ Αθηνά Μιχαηλίδου, Υπουργού Παιδείας, Αθλητισμού και Νεολαίας **22**

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΠΛΑΝΗΤΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΚΟΤΕΙΝΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΗ ΜΕΤΑ-ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ
Ρόζη-Τριανταφυλλιά Αγγελάκη **26**

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΜΙΚΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΩΣ ΜΕΘΟΔΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΝΟΜΕΝΗΣ ΣΤΙΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΡΙΩΝ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ
Βάσω Αναστασίου, Χαρούλα Αγγελή **44**

ΒΙΩΜΑΤΙΚΑ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ «ΜΙΑ ΧΑΡΑΜΑΔΑ ΣΤΟ ΚΛΕΙΣΤΟ
ΠΑΡΑΘΥΡΟ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΔΥΝΑΜΗ ΖΩΗΣ»
Χρυσούλα Αλεξάνδρου **36**

ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΣΕ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΡΩΜΙΩΝ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ
Isaac Gómez-Laguna, Eleni Leontaridi, Natividad Peramos Soler **55**

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΜΕ ΑΡΩΜΑ ΓΥΝΑΙΚΑΣ: ΣΤΑΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΦΥΛΟ
ΚΑΙ ΘΗΛΥΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ
Ιωάννα Κίτσου **64**

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ
Μαρία Κλαδάκη, Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης, Ζωή Μαστροθανάση **74**

ΤΟ ΣΥΝΕΧΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΣ
ΩΣ ΔΙΑΡΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ:
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ Π.Τ.Δ.Ε. ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ
Δημήτρης Κόκκινος, Γαρυφαλιά Καραπιδιάκη, Ελένη Σκούρτου **80**

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ «ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ
ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ» ΣΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΟΥ
ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΣΤΗΝ Α΄ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
Αικατερίνη Κορακάκη, Γεώργιος Μανωλίτσης, Ευφημία Τάφα **89**

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗΣ

Μαρία Κλαδάκη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου
mkladaki@aegean.gr

Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης

Δρ., Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου
k.mastrothanasis@aegean.gr

Ζωή Μαστροθανάση

MSc., Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α.
zoim@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη αναλύει την εφαρμογή και τις επιδράσεις του εφαρμοσμένου θεάτρου στην εκπαίδευση γυναικών κρατουμένων σε σωφρονιστικά καταστήματα, με έμφαση στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη. Χρησιμοποιώντας μια ποιοτική μεθοδολογία βασισμένη στην ερμηνευτική φαινομενολογική ανάλυση, η έρευνα εστιάζει στη συμβολή του δράματος και των παραστατικών τεχνών στην εκπαίδευση των κρατουμένων των γυναικείων φυλακών του Ελαιώνα. Οι γυναίκες συμμετείχαν σε θεατροπαιδαγωγικά εργαστήρια για τρεις μήνες, με απώτερο στόχο την προετοιμασία και παρουσίαση ενός θεατρικού έργου βασισμένου στην Αντιγόνη του Σοφοκλή. Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ημιδομημένων συνεντεύξεων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της μελέτης αναδείχθηκε ο θετικός αντίκτυπος των εργαστηρίων στις κρατούμενες, ενισχύοντας θετικά συναισθήματα, γλωσσικές και επικοινωνιακές δεξιότητες, καθώς και την ποιότητα ζωής τους, στοιχεία κρίσιμα για την κοινωνική τους ένταξη.

Λέξεις κλειδιά: θέατρο στις φυλακές, κοινωνική επανένταξη, εκπαίδευση, αρχαιοελληνικό δράμα

Abstract

The current study analyzes the application and effects of applied theater in the education of incarcerated women in correctional facilities, with an emphasis on education and social reintegration. Utilizing a qualitative methodology based on interpretive phenomenological analysis, the research focuses on the contribution of drama and the performing arts to the education of the inmates of the women's prison of Elaiona. The women participated in drama-based workshops for three months, aiming ultimately to prepare and present a theatre performance based on Sophocles' Antigone. Data collection was conducted through semi-structured interviews. The study's findings highlighted the positive impact of the workshops on the inmates, enhancing positive emotions, linguistic and communication skills, as well as their quality of life, elements crucial for their social reintegration.

Keywords: prison theater, social reintegration, education, ancient Greek drama

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αιώνες τώρα, το θέατρο έχει λειτουργήσει ως μέσο εκπαίδευσης και κοινωνικής μεταμόρφωσης, επηρεάζοντας θετικά ακόμα και τη ζωή των κρατουμένων. Με τη συλλογική του φύση, το θέατρο προάγει την ενσυναίσθηση, ενισχύει την αυτοεκτίμηση, και διευρύνει την κριτική σκέψη στις φυλακές (Johnson, 2019). Ειδικά, η δραματική τέχνη προσφέρει έναν ασφαλή χώρο για τους κρατούμενους να εκφραστούν και να γνωρίσουν τον εαυτό τους, ενώ μέσω της δημιουργίας χαρακτήρων και αυτοσχεδιασμών, αναπτύσσουν αυτογνωσία και κατανόηση των άλλων, συμβάλλοντας σε θετικές αλλαγές συμπεριφοράς (Βίτσου κ.ά., 2020).

Πέρα από την προσωπική ανάπτυξη, το θέατρο ενισχύει τις επικοινωνιακές και ομαδικές δεξιότητες, βοηθώντας τους κρατούμενους να συνεργαστούν για έναν κοινό σκοπό. Αυτό μειώνει την ένταση και τη βία, ενώ παράλληλα δημιουργεί μια αίσθηση κοινότητας (Κοντογιάννη, 2018). Επιπρόσθετα, το θέατρο δίνει την ευκαιρία στους κρατούμενους να επεξεργαστούν σημαντικά κοινωνικά ζητήματα και να επικρίνουν συστημικές αδικίες, λειτουργώντας ως εργαλείο συνηγορίας.

Η παρούσα μελέτη αναλύει και ερευνά πώς το θέατρο συμβάλλει στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των κρατουμένων μέσα από την εφαρμογή ενός θεατροπαιδαγωγικού προγράμ-

ματος σε γυναικείες φυλακές, εστιάζοντας στα οφέλη που προσφέρει σε αυτόν τον πληθυσμό.

Δραματική τέχνη και θέατρο σε χώρους εγκλεισμού

Στο πλαίσιο των σωφρονιστικών ιδρυμάτων, το θέατρο και η δραματική τέχνη έχουν αναδειχθεί ως σημαντικά εργαλεία για την εκπαίδευση και την επανένταξη των κρατουμένων, με την ενσωμάτωση προγραμμάτων δραματικής τέχνης να αποκτά διεπιστημονικό ενδιαφέρον. Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο συναντάμε το θέατρο στη φυλακή (Μαρίνου, 2021). Αυτά τα προγράμματα, μέσω της βιωματικής και διαδραστικής φύσης τους, προσφέρουν στα έγκλειστα άτομα ιδιαίτερες ευκαιρίες για προσωπική ανάπτυξη, αυτογνωσία, και εξέλιξη, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν την παραβατική συμπεριφορά με μία πιο βιωματική προσέγγιση (Μαστροθανάσης κ.ά., 2024; Vitsou & Magos, 2023; Woodland, 2021).

Από γνωστικής άποψης, η ενασχόληση με το θέατρο συνεπάγεται μια σειρά δραστηριοτήτων που διεγείρουν το μυαλό και τη σκέψη. Το να μάθεις έναν ρόλο, να κατανοήσεις τις πολυδιάστατες διαστάσεις ενός χαρακτήρα και να συμμετέχεις σε δημιουργικές διεργασίες, όπως η συγγραφή σεναρίων, απαιτούν ανώτερες γνωστικές λειτουργίες και αυτή η εμπλοκή αναδεικνύεται ως μέσο ενίσχυσης της γνωστικής ευελιξίας και των εκτελεστικών λειτουργιών.

Συναισθηματικά, η δραματική τέχνη αναδεικνύεται ως ένας κανάλι για την έκφραση και την εξερεύνηση δύσκολων και περίπλοκων συναισθημάτων. Τα άτομα που βρίσκονται στη φυλακή συχνά βιώνουν ενοχή, ντροπή, θυμό ή απώλεια και το θέατρο τους προσφέρει έναν τρόπο να εκφράσουν και να επεξεργαστούν αυτά τα συναισθήματα σε ένα ελεγχόμενο και υποστηρικτικό περιβάλλον (Pandis & Dima, 2023).

Σε κοινωνικό επίπεδο, το θέατρο ενισχύει την ικανότητα για συνεργασία και επικοινωνία. Οι δεξιότητες αυτές, κρίσιμες για την επιτυχή κοινωνική επανένταξη, αναπτύσσονται μέσα από την συλλογική προσπάθεια που απαιτούν οι παραστατικές τέχνες. Η συμμετοχή στο θέατρο επιτρέπει στους κρατούμενους να αναπτύξουν διαπροσωπικές σχέσεις, να εξασφαλίσουν μια αίσθηση ανήκειν και αμοιβαίου σεβασμού και να συμβάλλουν στη μείωση των αισθημάτων απομόνωσης. Προσπάθειες όπως το πρόγραμμα Laboratorio Teatrale στην Ιταλία (Montorfano, 2016) υποδεικνύουν τη δυναμική του θεάτρου να ενισχύει τις διασυνδέσεις μεταξύ των κρατουμένων και της τοπικής κοινωνίας, με τις δημόσιες παραστάσεις και την εμπλοκή των κατοίκων να ενισχύουν την αίσθηση της κοινότητας και της αλληλεγγύης.

Αναφορικά με την επανένταξη, το θέατρο έχει αναδείξει ενθαρρυντικά αποτελέσματα στη μείωση των ποσοστών επανασύλληψης και στην προαγωγή της ευημερίας των κρατουμένων (Keehan, 2015). Μέσω της εξερεύνησης των προσωπικών αφηγήσεων και ταυτοτήτων, το θέατρο προσφέρει στους κρατούμενους μια ευκαιρία για αυτοαναστοχασμό και ηθική ανάπτυξη. Ο κριτικός αναστοχασμός και οι διαδικασίες διαμόρφωσης ταυτότητας που προκύπτουν στο πλαίσιο του θεάτρου μπορούν να ενισχύσουν την ενσυναίσθηση, την αυτοεκτίμηση και να μειώσουν την παραβατικότητα (Μαστροθανάσης κ.ά., 2024).

Σε αυτό το πλαίσιο η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε στον πολύπλοκο ρόλο της δραματικής τέχνης εντός των γυναικείων φυλακών, εξετάζοντας ειδικά τη συνεισφορά της θεατροπαιδαγωγικής προσέγγισης στην εκπαίδευση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων γυναικών, υπό την υπ. αριθμό 9395/16-06-2021 άδεια του Τμήματος Διαχείρισης Καταστημάτων Κράτησης και Θεμάτων Μεταγωγών του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη. Αναλύοντας μια εφαρμογή θεατροπαιδαγωγικού προγράμματος βασισμένου στο αρχαίο θέατρο και την Αντιγόνη του Σοφοκλή, η έρευνα αποσκοπούσε να αναδείξει τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για αυτή την ειδική ομάδα πληθυσμού, όπως η βελτίωση της κοινωνικής ένταξης και η προαγωγή του ανθρωποκεντρικού προσανατολισμού στην εκπαίδευση εντός της φυλακής. Για να διερευνηθούν τα παραπάνω, διατυπώθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα: α) Πώς η συμμετοχή σε θεατρικά εργαστήρια επηρεάζει την ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων και την κοινωνική ένταξη των γυναικών κρατουμένων; β) Ποια είναι τα αισθήματα και οι αντιδράσεις των γυναικών κρατουμένων από τη συμμετοχή τους σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες και πώς αυτές συμβάλλουν στην κατανόηση του ρόλου του θεάτρου στην εκπαίδευση και ευημερία τους; γ) Ποιος είναι ο αντίκτυπος της εξοικείωσης με την τέχνη του θεάτρου στην αυτοπεποίθηση, την αυτοεκτίμηση και τις μελλοντικές προθέσεις των κρατουμένων γυναικών;

ΜΕΘΟΔΟΣ

Συμμετέχοντες

Δέκα κρατούμενες από τις γυναικείες φυλακές του Ελαιώνα (Κ.Κ.Γ.Ε.Θ.) συμμετείχαν στην έρευνα, με ηλικίες από 20 έως 60 ετών, οι οποίες ήταν εγγεγραμμένες στο δημοτικό σχολείο του καταστήματος κράτησης και εντάχθηκαν στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες του προγράμματος. Από αυτές τις γυναίκες, έξι ήταν Ελληνίδες Ρομά και οι τέσσερις ήταν αλλοδαπές, με τις οκτώ να έχουν περιορισμένη ή καμία προηγούμενη εκπαίδευση. Δύο από τις γυναίκες είχαν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε χώρα εκτός Ελλάδας, με τη μία από αυτές να

ζει στην Ελλάδα για είκοσι χρόνια και να έχει σημαντική γνώση της ελληνικής γλώσσας. Η πλειοψηφία τους είχε οικογένεια εκτός της φυλακής.

Παρέμβαση εντός του χώρου της φυλακής

Αναπτύχθηκε μια παρέμβαση που εστίαζε στο δράμα και το θέατρο, με τις τραγωδίες του Θηβαϊκού κύκλου ως κεντρικό θέμα. Ένα πρόγραμμα δέκα θεατρικών εργαστηρίων διάρκειας τριών μηνών σχεδιάστηκε για τις φυλακισμένες γυναίκες με σκοπό την παραγωγή μιας παράστασης αρχαίου ελληνικού δράματος (βλ. περισσ. Μαστροθανάση κ.ά., 2024). Επικεντρωμένη στην «Αντιγόνη» του Σοφοκλή, η παρέμβαση χρησιμοποιούσε αποσπάσματα από το έργο για να εμβαθύνει στις θεματικές της δύναμης, της αδικίας, του πόνου και της θυσίας, που απηχούν τις διαχρονικές συγκρούσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, νεότητα και τρίτη ηλικία, κοινωνία και άτομο, ζωντανούς και νεκρούς, ανθρώπους και θεούς. Το έργο των τραγικών ποιητών υπερβαίνει την απλή ποιητική τέχνη, καθώς προσφέρει ένα μέσο για διαπαιδαγώγηση και ανάπτυξη της προσωπικότητας (Μαστροθανάσης & Γραμματάς, 2023; Grammatas et al., 2023; Mastrothanasis & Grammatas, 2022). Η επιλογή της «Αντιγόνης» ως βάσης για τα εργαστήρια υπογράμιζε την καταλληλότητα της τραγωδίας για την εξερεύνηση των πολυεπίπεδων θεμάτων που συνδέονται με τις Θηβαϊκές ιστορίες, ιστορίες που αναφέρονται στην τραγωδία μιας βασιλικής οικογένειας της πόλης των Θηβών, κοντά στην οποία βρίσκονται οι γυναικείες φυλακές του Ελαιώνα.

Η έμφαση δόθηκε στο παιχνίδι ρόλων, το ψυχόδραμα και τους αυτοσχεδιασμούς, ενθαρρύνοντας τις φυλακισμένες να συνδέσουν τα κείμενα με τις δικές τους εμπειρίες, να διαπραγματευτούν τις απεικονίσεις εξουσίας και αδικίας και να διαλεχθούν με το δραματικό κείμενο, εμπλέκοντας την τραγικότητα του έργου με παραλληλισμούς στη σύγχρονη εποχή και αναδεικνύοντας τις αρχαιοελληνικές αξίες που προσφέρουν βαθύτερη κατανόηση της ανθρώπινης ύπαρξης.

Συλλογή και ανάλυση δεδομένων

Για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων διενεργήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με τις συμμετέχουσες αμέσως μετά την ολοκλήρωση των παρεμβάσεων και την διεξαγωγή της θεατρικής παράστασης εντός του καταστήματος κράτησης, με σκοπό την ανάδειξη των απόψεων και των στάσεων τους. Λήφθηκε μέριμνα ώστε οι ερωτήσεις να διατυπώνονται με τρόπο που να διευκολύνει την ελεύθερη και ανοιχτή έκφραση τους, παροτρύνοντας τις γυναίκες να μοιραστούν ανεπιφύλακτα τις εμπειρίες τους.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν πρόσωπο με πρόσωπο και κράτησαν κατά μέσο όρο 30 έως 40 λεπτά. Καταγράφηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν αμέσως μετά το τέλος τους για να αναλυθούν ποιοτικά. Η επεξεργασία των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με βάση την ερμηνευτική φαινομενολογική ανάλυση (Interpretative Phenomenological Analysis), επιτρέποντας την βαθιά κατανόηση των εμπειριών των συμμετεχουσών και την εξαγωγή βασικών νοημάτων και θεμάτων από τις περιγραφές τους (Smith & Fieldsend, 2021). Για την κωδικοποίηση και οργάνωση των δεδομένων σε κατηγορίες, χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό Atlas.ti, παρέχοντας μια δομημένη και εμπεριστατωμένη ανάλυση των αφηγήσεων και αντιλήψεων των συμμετεχουσών.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων αποκάλυψε πέντε βασικά θεματικά πεδία: α) τις αντιλήψεις που διαμορφώθηκαν γύρω από τα θεατρικά εργαστήρια, β) την αξία της ομαδικής συνεργασίας και την εξέλιξη των διαπροσωπικών σχέσεων, γ) τα βιωμένα συναισθήματα, δ) τα οφέλη που προέκυψαν από τη συμμετοχή στην θεατρική παράσταση, και ε) τις προθέσεις και τις επιρροές που δέχθηκαν από τους χαρακτήρες του αρχαίου δράματος.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά το πρώτο θεματικό πεδίο, τις εντυπώσεις που δημιουργήθηκαν για τα θεατρικά εργαστήρια, τα ευρήματα ανέδειξαν πτυχές σχετικές με: α) τους πλέον ευχάριστους τομείς των εργαστηρίων, β) τις προτάσεις για ενδεχόμενες βελτιώσεις, γ) τις αντιμετωπισθείσες προκλήσεις κατά την εφαρμογή, δ) τις απόψεις σχετικά με τον ανατεθειμένο ρόλο και ε) το ενδιαφέρον για τη συμμετοχή σε παρόμοιες δραστηριότητες στο μέλλον. Σχετικά με τα θεατρικά εργαστήρια, οι συμμετέχουσες εκτίμησαν ιδιαίτερα τη μουσικοκινητική δραστηριότητα και την ανάγνωση των ρόλων, εκφράζοντας χαρά για τη μουσική και τις κινήσεις (συμμετέχουσα 5), ενώ αναδείχθηκε η ισχυρή σχέση Αντιγόνης-αδελφού (συμμετέχουσα 9). Η ζωγραφική ξεχώρισε ως προτιμώμενη δραστηριότητα για μία συμμετέχουσα (συμμετέχουσα 3), ενώ το μη αποσπθίζειν του κειμένου βρέθηκε να μειώνει το άγχος (συμμετέχουσα 1). Αναφέρθηκε επίσης η πρωτοτυπία του προγράμματος (συμμετέχουσα 4) και η αίσθηση χαράς και ελευθερίας (συμμετέχουσα 2), ενώ μία απάντησε πως όλα της άρεσαν (συμμετέχουσα 8). Όσον αφορά τις προτεινόμενες αλλαγές, οι περισσότερες δεν επιθυμούσαν τροποποιήσεις (συμμετέχουσα 2), με κάποιες να ζητούν μεγαλύτερη διάρκεια (συμμετέχουσα 4) και απλούστερη γραφή και ανάγνωση (συμμετέχουσα 5). Σε σχέση με τις προκλήσεις, ορισμένες είχαν δυσκολίες στην κατανόηση και συγκέντρωση (συμμετέχουσα 5), ενώ άλλες αντιμετώπισαν προβλήματα στην ανάγνωση (συμμετέχουσα 4) και την εκφραστικότητα (συμμετέχουσα 3). Ωστόσο, κάποιες δεν

βίωσαν δυσκολίες (συμμετέχουσα 6). Σχετικά με τις απόψεις για τον ρόλο που τους ανατέθηκε, η πλειονότητα εκτίμησε την εμπειρία (συμμετέχουσα 7) και την ομαδικότητα (συμμετέχουσα 1). Μία εξέφρασε αρχική διστακτικότητα (συμμετέχουσα 5), ενώ μία αναγνώρισε προβληματισμούς μέσω της ταύτισης με τον ρόλο της Αντιγόνης (συμμετέχουσα 2). Τέλος, όλες εξέφρασαν επιθυμία για μελλοντική συμμετοχή σε παρόμοιες δραστηριότητες, αναγνωρίζοντας την αξία του θεάτρου στην προσωπική τους ανάπτυξη (συμμετέχουσα 3).

Σχετικά με το δεύτερο θεματικό πεδίο, αυτό που αναφέρεται στην ομαδοσυνεργατική εργασία και τη διαπροσωπική ανάπτυξη και επικοινωνία ανάμεσα στις συμμετέχουσες, τα δεδομένα ανέδειξαν τέσσερις κύριες πτυχές: α) τις αρχικές σκέψεις για τις σχέσεις και τη συνεργασία στην ομάδα, β) την αξία της ατομικής γνώμης, γ) τη συνεισφορά της ομάδας στην προετοιμασία της παράστασης, και δ) την εμπλοκή της κάθε μίας σε μη δραματικούς ρόλους. Αρχικά, οι γυναίκες διχάζονταν για τις σχέσεις στην ομάδα, με κάποιες να αναφέρουν προϋπάρχουσες θετικές σχέσεις και άλλες το αντίθετο. Ωστόσο, σχεδόν όλες σημείωσαν σημαντική βελτίωση στις σχέσεις τους μετά τα εργαστήρια. Σχετικά με την αξία της ατομικής γνώμης, η πλειοψηφία εκτίμησε την αμοιβαία ακρόαση και συμβολή στις δράσεις (συμμετέχουσα 2). Επτά γυναίκες τόνισαν τη συμβολή των συγκρατούμενων τους στην κοινή προετοιμασία (πρόβες, αλληλοβοήθεια) (συμμετέχουσα 4), ενώ αποκαλύφθηκε και η συμμετοχή των γυναικών σε μη δραματικούς ρόλους, όπως στη σκηνογραφία, την ενδυματολογία και τη μουσική, με τις περισσότερες να συμμετέχουν ενεργά σε όλους τους ρόλους (συμμετέχουσα 6).

Αναφορικά με το τρίτο θεματικό πεδίο των απαντήσεων που αναδείχθηκε και αναφέρεται σε συναισθήματα τα οποία υπήρχαν ή και δημιουργήθηκαν από την εμπλοκή των γυναικών στο θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα, πέντε συμμετέχουσες εξέφρασαν αρχικό άγχος για την ικανότητά τους να καταλάβουν και να συμμετέχουν, ενώ τρεις ανέφεραν αισθήματα ντροπής με φόβο κριτικής και αποτυχίας (συμμετέχουσα 1). Ωστόσο, με την πρόοδο του προγράμματος, τα αρχικά αρνητικά συναισθήματα μετασχηματίστηκαν σε θετικά. Τέσσερις γυναίκες μετέτρεψαν το άγχος σε ευχαρίστηση, νιώθοντας υπερήφανες για την απόδοσή τους, ενώ άλλες τέσσερις ανέφεραν πως νιώθουν θάρρος και χαρά χωρίς άγχος κατά την παράσταση, αντλώντας δύναμη από την ομάδα.

Όσον αφορά το τέταρτο θεματικό πεδίο των απαντήσεων που αφορούσε τα οφέλη από την συμμετοχή στην παράσταση και την αποτίμηση από όλη αυτή την προσπάθεια που καταβάλανε, τα

δεδομένα ανέδειξαν πέντε βασικές διαστάσεις: α) την αίσθηση έκθεσης από την ανάγνωση κειμένου μπροστά σε κοινό, β) τη συμβολή του προγράμματος στη βελτίωση της αναγνωστικής τους ικανότητας, γ) τη συνεισφορά στην ανακάλυψη νέων στοιχείων για τον εαυτό, δ) την πραγμάτωση ατομικών υπερβάσεων και ε) την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης. Σχετικά με την αίσθηση έκθεσης, τέσσερις γυναίκες ανέφεραν αρχικό δισταγμό και ανησυχία κατά την ανάγνωση δημόσια αλλά επέμειναν στην προσπάθεια που έκαναν, ενώ τρεις ανέφεραν μεγάλη βελτίωση και ικανοποίηση με το τελικό αποτέλεσμα. Όσον αφορά τη βελτίωση αναγνωστικών δεξιοτήτων, όλες δήλωσαν ότι το πρόγραμμα τις βοήθησε να διαβάζουν και να εκφράζονται καλύτερα. Σχετικά με την αυτοανακάλυψη, πέντε γυναίκες ανέφεραν ότι ανακάλυψαν νέες πτυχές του εαυτού τους όπως κοινωνικότητα, υπομονή και αυτοπεποίθηση (συμμετέχουσα 1), ενώ δύο εκφράστηκαν για την κλίση τους προς τη ζωγραφική (συμμετέχουσα 1). Στο θέμα των προσωπικών υπερβάσεων, εννέα γυναίκες ανέφεραν πρόοδο στην ανάγνωση και την γραφή (συμμετέχουσα 5), τέσσερις στην ανάδειξη ταλέντων (συμμετέχουσα 2), και δύο στην αυξημένη αυτοπεποίθηση και κοινωνικότητα (συμμετέχουσα 2). Τέλος, για την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης, όλες ανέφεραν θετική επίδραση, νιώθοντας πιο δυνατές και αισιόδοξες για το μέλλον.

Τέλος, όσον αφορά το πέμπτο και τελευταίο θεματικό πεδίο των απαντήσεων που αφορούσαν τις προθέσεις των γυναικών και τις επιρροές που είχαν από χαρακτήρες του αρχαίου ελληνικού δράματος, η πλειοψηφία των γυναικών εκφράστηκε με θαυμασμό προς την Αντιγόνη για το ακλόνητο θάρρος και αίσθημα δικαίου της, ενώ μία προτίμησε την Ισμήνη για την ήρεμη λογική της και άλλη μία τον Τειρεσία για τη σοφία και τη φιλοσοφική του προσέγγιση στη ζωή. Παράλληλα, υπήρξε ένα ενδιαφέρον για την παρακολούθηση αρχαίων τραγωδιών στο μέλλον, με οκτώ γυναίκες να εκφράζουν θετική πρόθεση παρά τους ενδοιασμούς ορισμένων γυναικών, αποδεικνύοντας την ισχυρή επίδραση του προγράμματος στην αντίληψη και την προσωπική ανάπτυξη των συμμετεχουσών.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα έρευνα αποσκοπούσε στην ανάλυση της επίδρασης των θεατρικών εργαστηρίων σε γυναικείες φυλακές, εστιάζοντας στην παιδαγωγική χρησιμότητα του θεάτρου και στην κοινωνική ενσωμάτωση. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τη θετική αντίληψη των κρατουμένων για τα εργαστήρια και την αξία των παραστατικών τεχνών στην προώθηση της εκπαίδευσης, της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της προσωπικής ανάπτυξης. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με ευρήματα αντίστοιχων μελετών (Brewster, 2014; Heard et al., 2013; Koch et al., 2015;

Littman & Sliva, 2020; Melnick, 1984; Tett et al., 2012; van der Meulen & Omstead, 2021). Με την ανάληψη διάφορων ρόλων και την ενθάρρυνση της συνεργασίας, οι γυναίκες που συμμετείχαν στη μελέτη βελτίωσαν τις δεξιότητες και την κοινωνική τους λειτουργία. Το θέατρο αποδείχθηκε μια σημαντική διέξοδος, ενισχύοντας την αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική ευεξία, καθώς και την επιθυμία για μάθηση και αυτοπραγμάτωση. Η θετική ανταπόκριση και η πρόθεση συνέχισης της απασχόλησης με το θέατρο επισημαίνουν την επιρροή της καλλιτεχνικής αυτής παρέμβασης. Στη μελέτη των Μαστροθανάση και των συνεργατών της (2024) η συμμετοχή έγκλειστων σε καλλιτεχνικές εκφάνσεις με βάση το θέατρο στο πλαίσιο της εκπαίδευσής τους βελτίωσε σημαντικά τα επίπεδα αυτοεκτίμησής τους. Τέλος, τονίζεται η ανάγκη για περαιτέρω έρευνα σχετικά με τα μακροπρόθεσμα οφέλη των θεατρικών δραστηριοτήτων στην αποκατάσταση και επανένταξη των κρατουμένων, καθώς και την επίδραση στη μείωση της υποτροπής και τη βελτίωση της συνολικής ευημερίας.

Αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Brewster, L. (2014). The Impact of Prison Arts Programs on Inmate Attitudes and Behavior: A Quantitative Evaluation. *Justice Policy Journal*, 11(2), 1–28.
- Grammatas, T., Mastrothanasis, K., & Papakosta, A. (2023). *The values of Ancient Greek Drama and Theatre in Space and Time: The Presence of the values* (A. Andreou, trans.). Athens, Greece: National and Kapodistrian University of Athens Press.
- Heard, E., Mutch, A., Fitzgerald, L., & Pensalfini, R. (2013). Shakespeare in Prison: Affecting health and wellbeing. *International Journal of Prisoner Health*, 9(3), 111–123.
- Johnson, C. L. (2019). Theatre in Prisons: A Review of the Literature. *Journal of Correctional Education*, 70(2), 27–46.
- Keehan, B. (2015). Theatre, prison & rehabilitation: new narratives of purpose? *Research in Drama Education*, 20(3), 391–394.

Koch, S. C., Ostermann, T., Steinhage, A., Kende, P., Haller, K., & Chyle, F. (2015). Breaking barriers: Evaluating an arts-based emotion regulation training in prison. *Arts in Psychotherapy*, 42, 41–49.

Littman, D., & Sliva, S. (2020). Prison Arts Program Outcomes: A scoping review. *Journal of Correctional Education*, 71(3), 54–82.

Mastrothanasis, K., & Grammatas, T. (2022). Reception of the values of the Aeschylus drama and mnemonic imprints by ancient tragedy spectators. *Open Research Europe*, 2(124), 124. <https://doi.org/10.12688/openreseurope.15179.1>

Melnick, M. (1984). Skills through drama: The use of professional techniques in the treatment and education of prison and ex-offender populations. *Journal of Group Psychotherapy, Psychodrama & Sociometry*, 37(3), 104–116.

Montorfano, B. (2016). Θέατρο πίσω από τα κάγκελα: από την Ιταλία στην Ελλάδα. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 17, 56–67.

Pandis, E., & Dima, A. (2023). Strengthening Parental Identity of Incarcerated Fathers through Innovative Practices of Drama in Education. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. <https://doi.org/10.1177/0306624X231206519>

Smith, J. A., & Fieldsend, M. (2021). Interpretative phenomenological analysis. Στο P. Camic (Επιμ.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design* (σσ. 147–166). Washington: American Psychological Association.

Tett, L., Anderson, K., McNeill, F., Overy, K., & Sparks, R. (2012). Learning, rehabilitation and the arts in prisons: a Scottish case study. *Studies in the Education of Adults*, 44(2), 171–185.

van der Meulen, E., & Omstead, J. (2021). The Limits of Rehabilitation and Recidivism Reduction: Rethinking the Evaluation of Arts Programming in Prisons. *Prison Journal*, 101(1), 102–122.

Vitsou, M., & Magos, K. (2023). Fostering inmates' self-identity and communication via Drama in Education and puppetry: An action research study at the Volos Youth Detention Centre. *Education & Theatre*, 24, 20–31.

Woodland, S. (2021). Prison Theatre and an Embodied Aesthetics of Liberation: Exploring the Potentials and Limits. *Humanities*, 10(3), 101. <https://doi.org/10.3390/H10030101>

Ελληνικές

Βίτσου, Μ., Κοντογιάννη, Α., & Μάγος, Κ. (2020). Η Δραματική Τέχνη σε χώρους εγκλεισμού: διερεύνηση αντιλήψεων των εμπυκωτών στα Καταστήματα Κράτησης Τίρυνθας και Ναυπλίου. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 21, 52–63.

Κοντογιάννη, Α. (2018). Από το ά-τοπο, ά-χρονο και ά-χρωμο της φυλακής, στις αποχρώσεις ζωής της δραματικής τέχνης στην Εκπαίδευση μέσω του Εθελοντισμού. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 19, 26–37.

Μαρίνου, Δ. (2021, Μάιος 28). Με το θέατρο ξεχνιόμουν ότι ήμουν φυλακή. *Τα Νέα*. Ανακτήθηκε από: <https://www.tanea.gr/2021/05/28/greece/law/me-to-theatro-ksexniomoun-oti-imoun-fylaki/>

Μαστροθανάση, Ζ., Μαστροθανάσης, Κ., Δημάκη-Ζώρα, Μ., & Κλαδάκη, Μ. (2024). Μια πειραματική μελέτη για την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης σε φυλακές και χώρους σωφρονισμού διαμέσου της δραματικής τέχνης στην εκπαίδευση κρατουμένων. Στο Κ. Μαστροθανάσης & Μ. Κλαδάκη (Επιμ.), *Θεατροπαιδαγωγική επιστήμη και έρευνα*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Μαστροθανάσης, Κ., & Γραμμασίς, Θ. (2023). Μνημονικά αποτυπώματα αξιών της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας από την ψηφιακή της παρακολούθηση: μελέτη περίπτωσης. Στο Μ. Κλαδάκη & Κ. Μαστροθανάσης (Επιμ.), *Αναδυόμενες τεχνολογίες στο εφαρμοσμένο θέατρο και το εκπαιδευτικό δράμα* (σσ. 170–189). Αθήνα: Gutenberg.

Μαστροθανάσης, Κ., Κλαδάκη, Μ., & Μαστροθανάση, Ζ. (2024). Η δραματική τέχνη σε χώρους εγκλεισμού: μια ποιοτική διερεύνηση σε φυλακισμένες γυναίκες. Στο Μ. Κουρουτσίδου, Δ. Κατσαρού, & Α. Αργυριάδης (Επιμ.), *Ένταξη και Εκπαίδευση Ευάλωτων και Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων*. Αθήνα: Gutenberg.